

NORVEŠKA ŠTUDIJA O ZGODOVINI RUSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

Pričujočo knjigo mlajšega norveškega slavista Alfa Grannesa, ki je že znan po svojih bolgarističnih in rusističnih razpravah¹, lahko uvrstimo med važnejša neruska dela o novejši zgodovini ruskega jezika²; po utrjeni metodi, ki jo poznamo iz knjig in razprav njegovih učiteljev Chr. Stanga³ in A. Gallisa je zbral in analiziral nižjepogovorne (rus. *prostorečnye*, angl. *low colloquial*) narečne prvine v jeziku ruske komedije in komične opere v drugi polovici 18. stoletja, vendar se je pri tem omejil samo na fonetične in morfološke pojave. Korpus 40 del zajema čas od komedije A. P. Sumarokova *Ssora u muža s ženjo* (1750) do komedije v verzih V. V. Kapnistaja *Jabeda* (1798); pri izboru se avtor ni oziral na literarno-umetniško vrednost posameznih del, šlo mu je predvsem za kontinuiteto po desetletjih, zato srečamo med komediografi tudi imena, ki jih zaradi neizvirnosti ruska literarna zgodovina sploh ne omenja. To dejstvo seveda ne zmanjšuje tem komedijam vrednosti, kadar jih obravnavamo kot jezikovni vir, saj v njih marsikdaj prav zaradi neznatnih umetniških ambicij in neupoštevanja literarnih norm in tradicije celo bolj plastično zaživi takratna jezikovna resničnost. Za analizo je avtor uporabljal besedila iz zanesljivih kritičnih izdaj ali v izdaji iz 18. stoletja (Rossijskij featr ili Polnoe sobranie vseh rossijskij featral'nyh sočinienij, SPb., 1786-94).

Komedija je bila po nauku Lomonosova o treh stilih (ki je bil seveda v skladu s sočasno povsod naglašeno, sicer pa že iz antike izvirajočo teorijo o literarnih vrsteh) »najnižja« literarna vrsta, zato so imeli pisci (tudi če bi se res držali lomonosovskih načel) v njej največ jezikovne svobode; za oznako oseb in ustvarjanje smešnih položajev so črpali iz vseh jezikovnih plasti — od »visoke« cerkvenoslovanščine do »frivolne« francoščine, najučinkoviteje pa so se poigravali z nižjepogovornimi in narečnimi ruskimi prvinami (prim. odlomek iz Matinskega komedije »Sankt-Peterburgskij gostinij dvor« (1781): *Vol'no tabe menja vsklëpac'. Vot poslušaj-të cosnye os'poda, kak èto dzelo bylo. Ehal ja uličej s obozom. Milost' tvoja cerez uliču šel, itd.*). Prav takšne prvine, njihova množičnost in časovna distribucija, pomagajo pri natančnejši rekonstrukciji celotnega jezikovnega stanja.

Najtežjo nalogo je moral avtor razprave rešiti že na samem začetku, ko se je odločal za izbor in oceno imenovitih prvin; medtem ko je termin »dialektnoe« sicer jasen, je vendar podoba ruske narečne razčlenjenosti v 18. stol. še dokaj meglena, tako da avtor posameznih pojavov ni mogel natančneje lokalizirati; teže je z vsebino termina »prostorečnoe«, ki ga še najboljše prevedemo z *nižjepogovorno*⁴; v 18. stoletju se je v glavnem povezoval z govorom nepismenega »prostoljudina« ne glede na narečni izvor, tako da bi pri nas ustrezal tudi ohlapni izraz *ljudsko*. Avtor se je pri ocenjevanju posameznih pojavov opiral na vsa važnejša slovnična dela tiste dobe, najzanesljivejši vodnik pa mu je bila slovnica Lomonosova (1755); pomagal si je tudi s slovniciami Adodurova, Groeninga, Schlötzerja in Barsova ter s prvim akademskim slovarjem (v 2. izdaji, 1—6, 1806-22); v splošni orientaciji o jezikovnih razmerah dobe se je avtor naslanjal na ugotovitve V. V. Vinogradova in G. O. Vinokura⁵. Kljub prizadevanjem je večinoma opuščal ločevanje med nižjepogovornimi in narečnimi prvinami, saj so meje komajda ugotovljive. Pri tem in onem pojavu, ki ga avtor uvršča v ti dve plasti, je tudi dvomljivo, ali res spada samo sem, in ali ni bil enako razširjen v višjih pogovornih plasteh, npr. rod. na -u in mestnik na -ú v ednini sam. m. sp., otrditev s v glagolskem morfemu -s', -sja, ipd.

Da se avtor ni lotil tudi leksikalnih prvin, ki izvirajo iz teh dveh plasti, je razumljivo; za rusko besedišče 18. stol. obstaja že

* Alf Grannes, *Prostorečnye i dialektnye èlementy v jazyke russkoj komedii XVIII veka*. Universitetsvorlaget, Bergen—Oslo—Tromsø, 1974, 283 str.

¹ *Études sur les turcismes en bulgare*. Oslo 1971; gl. Scandoslavica XV, XVI, XIX.

² Prim. A. Martel, *Michel Lomonosov et la langue littéraire russe*. Bibliothèque de l'Institut Français de Leningrad, XIII, Pariz 1933; B. O. Unbegaun, *La langue russe au XVIe siècle (1500—1550) I*. Pariz 1935; F. Cocron, *La langue russe dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Morphologie)*. Bibl. russe de l'Institut d'Études slaves XXXV, Pariz 1962.

³ *La langue du livre Učenie i hitrosi' ratnago stroenija pehotnyh ljudej* (1647). Oslo 1952; idr.

⁴ Prim. rabo tega termina v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika I*. Ljubljana 1970.

⁵ V. V. Vinogradov *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XIX vv.* Leyden 1949; G. O. Vinokur, *Russkij literaturnyj jazyk v pervoj polovine XVIII veka*; isti, *R. lit. jaz. vo vtoroj polovine XVIII veka* — v knjigi: *Izbrannye raboty po russkomu jazyku*. Moskva 1959.

precej delnih obravnav⁶, v pripravi pa je izčrpen slovar v redakciji znanega leksikologa Sorokina⁷. Bolj upravičeno bi pričakovali, da bo razen morfoloških vključil tudi sintaktične pogovorne in narečne prvine tega časa, toda najbrž bi bil poskus preveč tvegan, ker je zgodovinska sintaksa v ruščini zaenkrat še komaj načeto področje.

V poglavju o fonetičnih dialektizmih obravnava avtor 15 pojavov, ki po izrazitosti in razširjenosti niso enakovredni. V prvih dveh točkah gre za označevanje *akanja* v pisavi, kar ni bilo v skladu s pravopisnimi normami (karóva, gaspažá, padúmaj, itd.), čeprav je bilo akanje moskovskega tipa priznано za knjižno govorno normo že v slovnici Lomonosova. Z vnašanjem akanja v pisavo je hotel pisec komedije samo poudariti, da oseba pretirano »aka«, kar pomeni, da izhaja iz južnoruskih oz. beloruskih območij in ne obvlada »zmernega« akanja, ki je značilno za moskovski govor. V zvezi z redukcijo nenaglašanih vokalov in akanjem je tudi mešanje znakov *o*, *a* in *y* (*súdyr'*, *za súdar'*, *bolá za bylá*, *dy za da*, ipd.).

Bolj opazno kot akanje je bilo *ikanje* (ijejski izgovor srednjih in nizkih nenaglašanih samoglasnikov za mehčanimi soglasniki), ki je veljalo takrat še za močno vulgarno govorno potezo, po dvesto letih pa je postalo knjižna pravorečna norma. Na neknjižnost ikanja je opozoril že Tredjakovskij v svojem spisu *Razgovor o ortografii* (1749). Kako si je ikanje šele v najnovejšem času utrló pot do norme, nam zgovorno pokaže primerjava del o ruski fonetiki v zadnjih 60 letih, od Košutiča (1919), Ščerbe, Avanesova, Isačenka do Panova (1697)⁸. Ikanje se je v komedijah uveljavljalo v vseh besednih vrstah, zlasti pogosto pa je bilo v glagolski spregatvi, kjer sta se zlivala ijevaska in ejevaska fleksija, npr. *znaiš za znaeš*, *budit za budet*, *podumaim za podumaem*, *razduitsja za razduetsja*, itd. V primeru *segodni za segodnja* ni mogoče reči, ali gre za ikanje ali za roditeljski edn. na *-j* (den' — dni). Ikanju nasproten pojav je južnorusko *jakanje* (*jamú* nam. *emú*), na katerega neknjižnost je opozarjal že Lomonosov, sicer pa je v besedilih komedij neprimerno manj zastopano od ikanja.

Pri obravnavi *okanja* ne gre za severnorusko okanje, ker to pomeni le normalno razlikovanje med *o* in *a* v nenaglašanih položajih, temveč gre za zamenjavo etimološkega *a* in *e* z *o*, npr. *okojanna* nam. *okajanna*, *robotaj* nam. *robotaj*, *robenok* nam.

rebenok, *toper'* nam. *teper'*. V okajočih govorih je znano tudi *jokanje*, tj. izgovor nenaglašenege *e* kot *o* na koncu ali pred trdim soglasnikom, npr. *égó* nam. *egó*, *poberegájsja*, *Júr'ëv den'*, *mënjá*, ipd. V tej zvezi bi bilo zanimivo zvedeti tudi o tem, kako se je izgovarjal *e* in na naglašnem položaju pred trdim soglasnikom; znano je namreč, da je še v Puškinovi dobi bilo neprimerno manj ojevskega izgovora⁹, kot ga je danes, a ni dvoma, da je moral biti ojevski izgovor razširjen prav v komedijski literaturi, ki je ni obvezovalo cksl. pravorečno izročilo.

Med najznačilnejše poteze, s katerimi so pisci karakterizirali komedijske junake, je gotovo severnorusko (in deloma belorusko) *cokanje*, izenačevanje *č* in *c*, oz. v pisavi njuna zamenjava (če izhajamo od *c* se imenuje pojav tudi *čokanje*). Prvi ruski komediograf, ki je uporabil za označevanje svojih oseb tudi *cokanje*, je bil Fonvizin, npr. *vse placyt* (nam. *plačet*) ... *A otcevo? Nikto ne vedaeit pritciny (ot čego ... pričiny)*. Avtor je našel *cokanje* v petih komedijah, raba pa je bila vsakokrat očitno funkcionalna.

Za belorusko potezo je veljalo *dzekanje* in *cekanje* (izgovor *d'z'* nam. *d'*, *c'* nam. *t'*); vendar so novejše fonetične raziskave pokazale¹⁰, da je ta pojav razširjen tudi na ruskem jezikovnem območju; trdijo celo, da velja *dzekanje* danes kot vzporeden izgovor mehčanim zopornikom *d'* in *t'*. Nekaj primerov: *rodzinyj*, *podac'*, *bacen'ka*, *dzelaī*, *prositca*. Vendar avtor zadnjega primera ne bi smel uvrstiti sem, ker v njem ne gre za *cekanje* ampak za fonetični zapis povr. glagola *prositjsja*.

Močnejša narečna poteza je tudi izguba medvokalnega *j* in kontrakcija samoglasnikov (*čitaeš* → *čitaš*, *rabotaem* → *rabo-*

⁶ Prim. G. Hüttl-Worth, *Die Bereicherung des russischen Wortschatzes im XVIII. Jh.* Dunaj 1956. (A. Grannes citira avtorico napačno, kot Worth. G. H.); V. V. Veselitskij, *Otvlečennaja leksika v russkom literaturnom jazyke XVIII — načala XIX v.* Moskva 1972; E. E. Biržakova idr., *Očerki po istoričeskoj leksikologii russkogo jazyka XVIII v.* Leningrad 1972.

⁷ Ju. S. Sorokin, *O Slovarje russkogo jazyka XVIII veka*, Materialy i issledovanija po leksike russkogo jazyka XVIII veka, M.—L. 1965, str. 4—42.

⁸ M. V. Panov, *Russkaja fonetika*, Moskva 1967.

⁹ G. O. Vinokur, *Nasledstvo XVIII veka v stihotvornom jazyke Puškina*, Izbrannye trudy po russkomu jazyku, Moskva 1959, str. 359—64.

¹⁰ Prim. A. M. Kuznecova, *Neskol'ko zamečanj po povodu assibiljacii soglasnyh t', d' v slavjanskih jazykah*, Sbornik v čest' šestidesjatiletija prof. S. B. Bernštejna, Moskva 1971.

tam, beluju → *belu*, ipd.). Podoben pojav je tudi izguba medvokalnega *v*, npr. *deuška* za *devuška*, *neča* za *nečego* (*g = v*), *čilyek* za *čelovek*, *mavo* za *maego* (majevó). Skrajšanje oblik *menja*, *mne*, *tebja*, *tebe*, *sebja*, *sebe* v *mja*, *me*, *tja*, *te*, *sja*, se je deloma fonetičen deloma morfološki pojav, našel pa ga je avtor v petini pregledanih tekstov.

Ker mnogi ruski govori ne poznajo fonema *f*, ga v novih izposojenih besedah substituirajo z najbližjim svojim fonemom, ki je v tem primeru *h* oz. dvoglasnik *hv*, npr. *hrančuskie* za *francuzskie*, *arihmetika* za *arifmetika*, ipd. Zadnji med pomembnejšimi fonetičnimi pojavi je regresivna asimilacija v skupini *-šsja* v *-ssja* pri povratnih glagolih v 2. osebi edn., npr. *pečalissja* ← *pečališsja*, *ostanessja* ← *ostanešsja*, itd. Pred zaključkom poglavja o fonetičnih dialektizmah v jeziku ruske komedije 2. polovice 18. stol. navede avtor še nekaj manjših, posamičnih pojavov, ki ne sodijo v nobeno od naštetih skupin.

V daljšem poglavju se avtor ukvarja z morfološkimi vprašanji; obravnava 23 pojavov, ki imajo različne narečne razsežnosti in različno usodo v nadaljnjem razvoju jezika. Ti pojavi zadevajo samostalnik, zaimek in glagol; največ posebnosti (8) je avtor zbral pri samostalniku in njegovi sklanjatvi. Med pojave, ki so dosegli večje razsežnosti in ki imajo svoje mesto tudi v današnjem ruskem knjižnem jeziku, spada pri samostalniku nedvomno rod. na *-u* pri samostalnikih moškega spola edn. Ker je bilo to vprašanje za nekatera obdobja in za različne plasti jezika že obravnavano, je najzanimivejša primerjava rezultatov, tako glede količine in tipa samostalnikov, ki to končnico bivših ujevskih samostalnikov sprejemajo, kakor tudi glede njihovega pomena in funkcije. Ni mogoče popolnoma soglašati z avtorjem, da sodi ta pojav v nižjepogovorno ali celo v narečno sfero, čeprav so seveda slovničarji (Lomonosov), postavljali kot edino normo pri sam. m. spola roditelj edn. na *-a*, kakor ga izkazuje cksl. Toda živi severnoslovanski jeziki brez izjeme kažejo veliko zastonost te končnice v roditelju ednine in se ujevska končnica količinsko stopnjuje od ruščine preko beloruščine do poljščine in češčine. Današnje rusko stanje je omejilo to končnico na partitivno vlogo pri snovnih in količinskih imenih, vendar v zadnjih desetletjih končnica *-u* izgublja v tekmi s končnico *-a*. Avtor je zbral precejšnje število samostalnikov (175), ki večkrat

ali pretežno nastopajo z roditeljki na *-u*; v primerjavi z Unbegaunovimi ugotovitvami za prvo polovico 16. stoletja¹¹ jih je nekaj manj, na drugi strani pa jih je precej več kot pri Cocronu, ki preiskuje pojav za drugo polovico 17. stoletja; v teh razlikah ne smemo videti posebne razvojne tendence jezika, saj so razlike predvsem odvisne od množine upoštevanih besedil in od njihove vsebinske narave. Glavna značilnost teh samostalnikov je, da razen štirih nimajo končnega naglašanja v ednini, da so večinoma kratki, in da so v glavnem vsem slovanskim jezikom znani samostalniki, ki pomenijo nežive stvari; v Grannesovi zbirki je nekaj deset francoskih izposojenk, kar kaže na precejšnjo živost tega sklanjatvenega vzorca v govorjenem jeziku 18. stoletja. Ob posameznih samostalnikih so navedeni še drugi avtorji, ki so problem obravnavali (Sörensen, Garbuzova idr.)¹². Utemeljena in zanimiva je avtorjeva pripomba, da je ujevskih končnic pozneje več v spisih Gogolja, Lermontova in Dostojevskega, manj pa v delih Puškina in Turgenjeva.

V nasprotju z redukcijo rabe roditeljke končnice *-u* v ruskem knjižnem jeziku 19. stol. se je razširila in utrdila naglašena končnica *-ú* v mestniku ednine. Pojav je v živem ruskem jeziku znan že iz prejšnjih stoletij¹³; njegovo stilistično vrednost je obravnaval Lomonosov, opazil pa ga je že Ludolf v svoji ruski slovnici (1696). Grannes je zbral iz komedijskih besedil 47 samostalnikov z mestnikom na *-ú* (večinoma so enozložni), od katerih so najbolj pogostni *sad*, *polk*, *čas* in *dom*.

Manj sledov se je v današnjem ruskem knjižnem jeziku ohranilo od končnic *-y/-i* v imenovalniku mn. in *-ov/-ev* v roditelju mn. sam. sr. spola, ki jih avtor odkriva v večjem številu za 18. stol.; podobno kot so se poenotili drugi množinski skloni (kategorija spola se je v množini izgubila) se je v narečjih in nižji pogovorni plasti pojav razširil tudi v imen. in rod. Se bolj opazna je končnica *-ov/-ev* pri samost. žen. spola, npr. *monetov*, *ceremoniev*, ki se je

¹¹ Gl. op. 2.

¹² H. Chr. Sörensen, *Zum russischen Genitiv aul -a und -u im 17. Jh.*, Scandoslavica IV (1958); E. P. Garbuzova, *Iz istorii formy roditel'nogo padeža edinstv. č. na -u v rus. jaz. (XV—XVII v.)*, UZ LGPI, 144, Leningrad 1958. (Na str. 132 (spodaj) jo avtor citira napačno, v moškem spolu!)

¹³ Prim. cit. dela B. O. Unbegauna in S. Cocrona; gl. tudi: E. Z. Garbuzova, *Iz istorii form predložnogo padeža edinstv. č. na -u v rus. jaz. (XV—XVII v.)*, UZ LGPI, 164, 4, Leningrad 1958, str. 43—70.

popolnoma utrdila v sodobnem beloruskem jeziku.

V moskovskem pogovornem jeziku 18. stol. so bili razširjeni pridevniški komparativi na *-aj*, *-jae*, *-jaj*, *-jaja* (za knjiž. *-ěe*), npr. *žarčaj*, *prelestnjaj*, *miljaj*, *miljaj*, *miljaja* za *žarče*, *prelestnee*, *milee*. Vendar je spričo obilnega gradiva avtor lahko ugotovil izrazito padanje števila takšnih oblik v petih desetletjih, tako da dosežejo pri Sumarokovu (Moskovčan!) okrog 80%, v zadnjem desetletju pa komaj še 1% (v primerjavi z oblikami na *-ee*). Z jakanjem je treba povezovati pripono *-eja* (*trusliveja nam. truslivee*), ki pa je veliko redkejša od prej naštetih.

Zaradi zlivanja *e*- in *i*-jevske spregatve (ikanjel) se je v pogovorni plasti uveljavila tudi v 3. os. mn. enotna končnica *-ut/jut* (*deržut, nosjut nam. deržat, nosjat*), ki je pred nedavnim veljala celo za prav-

rečno normo knjižnega jezika¹⁴. Med glagolskimi posebnostmi velja omeniti še pri-slovne deležnike na *-učj*, *-jučj*; drugi pojava, ki jih avtor obravnava, so bolj obrobni, zato jih tudi v besedilih redkeje srečuje¹⁵.

Avtor je v svoji knjigi zajel množico »neknjižnih« pojavov, ki so bili udomačeni v komedijskih besedilih druge polovice 18. stoletja; ta dejstva je ocenil glede na predhodna stanja ruskega jezika in glede na njihovo vlogo v sočasni ruski književnosti; posebna vrednost dela pa je v tem, da je spremljal usodo teh pojavov vse do današnjega časa in jim opredelil mesto, ki ga imajo v sodobnem ruskem knjižnem jeziku. Knjiga bo važen vir in pripomoček za novo zgodovino ruskega knjižnega jezika in zgodovinsko slovnico, predvsem pa bo zanesljivo dopolnilo podobe ruskega jezika v predpuškinski Rusiji.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PISMA BOHUŠA VYBÍRALA FRANCETU BEVKU

V zapuščini Franceta Bevka se je ohranilo osemindvajset pisem Bohuša Vybírala¹, ki jih je v Goriškem letniku² objavil Marijan Brecelj. Žal se do sedaj še niso našli Bevkovi odgovori, tako da nam je zaenkrat dostopna le ena stran te zanimive korespondence. Marijan Brecelj je prikazal osnovne poteze korespondence ter očrtal lik češkega kulturnega delavca³, nato zaporedil izvirne tekste z opisom enot⁴ in nadvse natančne faktografske dopolnitve.⁵ Na koncu je dodal še prevod čeških pisem. Pri urejanju korespondence so upoštevana vsa uveljavljena načela takšnih publikacij, posebno vrednost pa dobiva objava zaradi že omenjene natančnosti in zanesljivosti dopolnitev, ki nam kažejo Marijana Brecelja kot meritornega poznavalca Bevkovega dela, razmer na Goriškem, pa tudi njegovo razgledanost po češkem kulturnem prostoru.

Posamenze enote so v glavnem krajša sporočila⁶, vendar vsebujejo dovolj zanimivih podatkov. Lok dopisovanja se vzpenja od 22. januarja 1923 do 21. februarja 1935 in doseže kvantitetni vrh štirindvajsetega in petindvajsetega leta, ko sta oba dopisnika izmenjala veliko gradiva. Kasneje se pojavljajo večji časovni premori, deloma zaradi Vybíralove boleznj, verjetno pa so vplivale tudi Bevkove težave med najhujšim fašističnim terorjem⁷. Žal se po vojni

niso obnovili stiki, ki bi bili lahko zaradi Bevkovega položaja zelo plodni. Poleg zunanjih okoliščin (npr. politični odnosi med državama) je temu verjetno botrovala Bevkova preobremenjenost z delom, pa tudi znanstvo se je z leti polagoma ohladilo.

Ohranjena pisma dopuščajo sklep, da sta se Bevk in Vybíral spoznala ob nekem o-

¹⁴ Prim. D. N. Ušakov, *Russkaja ortoepija i ee za-dači*. Russkaja reč', nova serija, 3, Leningrad 1923 str. 5—27.

¹⁵ Prim. tudi S. P. Obnorskij, *Očerki po morfologii russkogo glagola*. Moskva 1953; isti: *Imennoe sklo-nenie v sovremennom russkom jazyke I, II*. Lenin-grad 1927, 1931.

¹ Bohuš Vybíral (1887—1951). Znan češki kulturni delavec, publicist in prevajalec, Prevedel vrsto slovenskih leposlovnih del. Dolgoletni ravnatelj študijske oziroma univerzitetne knjižnice v Oloumou-cu, univerzitetni učitelj za jugoslovanske književno-sti, lektor slovensčine.

² Goriški letnik 1974, Zbornik Goriškega muzeja, Nova Gorica 1974, str. 113—132. Naslov publikacije je povzet po Zakrjaskovem »Goriškem letniku za čita-telje vsacega stanu«, ki je žal ostal le pri enkratnem izidu 1864. leta. Ta periodikum je prvi izmed dolge vrste podobnih publikacij na Goriškem, ki so imele znanstvene ambicije pri obravnavi lokalnih problemov.

³ Str. 113—116.

⁴ Str. 116—125.

⁵ Opombe 18—65.

⁶ Korespondenca obsega 16 dopisnic oziroma raz-glednic, 7 voščil, 5 pisem.

⁷ Enota št. 10 je pisana v skrivnostnem tonu in vse-buje vrsto namigovanj. Lahko predvidevamo, da je Bevk prosil Vybírala za diskretnost pri dopisovanju.